

ANADOLU'DA SU KÜLTÜNÜN İZLERİ

Monitoring of the Water Cult in Anatolia

Doç. Dr. İskender OYMAK
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ioymak@firat.edu.tr

Özet: Su kültürü, farklı kültürlere mensup toplumlarda görülen bir inanış olmakla beraber Türkler arasında ortak bir kültür unsuru olarak görülmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız Anadolu'da su kültürü, İslam öncesi yer-su inanışlarının daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmektedir. İslam öncesi Türk inanışları, İslam ile beraber Müslüman Türk toplumunun manevi hayatında etkisini sürdürmüştür. Bazı durumlarda bu inanışlar İslami motiflerle etkili olmuştur. Anadolu'nun birçok yerinde su kültürüne bağlı olarak pınar, çeşme, nehir ve göl şeklinde kutsiyet atfedilen unsurlar mevcuttur. Ziyaretçilerin su kültürüne konu olan unsurlarla teması, çoğu zaman su ruhlarıyla yakınlaşma, bütünleşme ve her türlü sıkıntıları için onlardan yardım alma amaçlarını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Su Kültü, Anadolu, Kutsal Pınarlar, Su Ruhu, İnanış.

Abstract: Water cult, being members of different cultures in society is a common belief among Turks, although a common element is seen as a cult. In our study, we take water cult in Anatolia, where the pre-Islamic beliefs of the later periods of water is seen as forms of reflection. Pre-Islamic Turk beliefs, Islam with the effect of Muslims of Turkish society in the spiritual life has continued. In some cases, these beliefs have been effective with Islamic motifs. In many parts of Anatolia, depending on the cult of water fountains, fountains, rivers and lakes in the form elements are attributed to holiness. Visitors are subject to the cult of water contact with the elements, often with the water spirit of rapprochement, integration and all kinds of trouble getting help for the purpose of them is carrying.

Key Words: Water Kult, Anatolia, Sacret Fountains, Water Spirit, Belief.

Giriş

Evrende insanoğlu için vazgeçilmez unsurlar bulunmaktadır. Bunlar hayatın esasını oluşturmaktadır. Bu sebeple düşünce tarihinde evreni oluşturan dört unsur (toprak, su, hava ve ateş)'dan sık sık bahsedilir. İşte su bu temel dört öğeden biri olduğu için insanlık tarihinin her döneminde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar için su daha da önem arz etmektedir. Hatta Türkler arasında dört unsur¹ kutsal kabul edilmiştir.

Batı Göktürkler, dört unsur olan ateş, su ve havayı takdis edip toprağa büyük önem vermişlerdir. Bu bazen Toprak, su, ateş, ağaç şeklinde dörtilü, bazen de toprak, su, ağaç, ateş ve demir veya toprak, su, ateş, ağaç ve rüzgâr şeklinde beşli unsur olarak telakki edilmiştir² (Ocak, 1983: 183). Hacı Bektaş-ı Veli, Makalat'ında, Allah'ın insanları dört unsurdan yarattığını ve bunların özelliklerini taşıdığını belirtmektedir. Bunlardan Abidler denilen şeriat ehli yeiden; Zahidler olarak nitelendirilen tarikat ehli ateşten yaratılmıştır. Marifet ehli olan arifler sudan yaratılmıştır. Suyun aslı ise Allah'ın kudretinden olduğu için, aslı su olan Arif içinde murdar bir şey barındırmaz. Muhabbet ehli olan muhipler ise topraktan yaratılmıştır. (Hacı Bektaş-ı Veli, 2007: 44-52). Türkler arasında evrendeki dört elementten biri olarak ifade edilen suyun bereket sağlamadaki rolü iyi bilindiği için hayatın kaynakları arasında yer almıştır. Her ne kadar sık söylenese de, su, yeryüzü gibi ana olarak tasavvur edilir. Türklerin ve Moğolların dikkatini çeken asıl husus, suyun özellikle saflık timsali oluşudur (Roux, 1994: 114)

Yer-su inanışları bağlamında toprak ve su yan yana zikredilmektedir. Bu anlamda toprak, canlıları içerisinde barındıran ve besleyen, yaşam mekânı sağlayan, koruyucu olan; su ise yaşam iksiridir. Toprağın içindeki su; pınar, nehir ve göller halinde ortaya çıkarken, yağmur olarak da gökten inip toprağa katılarak bitkilerin çoğalmasını sağlamaktadır. Bu sebeple canlıların büyüyüp geliştiği toprak ile yer altı suyu ve yağmuru getiren gök, Eski Ön Asya toplumlarının da ana dinsel öğelerini oluşturmuştur. Bunlar zamanla toprağı simgeleyen Ana Tanrıça (Toprak Ana) ve suyu simgeleyen Su Tanrısı veya Hava Tanrısı'ndan oluşan baş tanrı çifti haline gelmiştir (Ökse, Kış/2006, S. 36: 47). Söz konusu asli unsurlardan olan su, tarihte çeşitli toplumlarda kült³ unsuru olarak kendisini göstermiştir. Bu itibarla su, Türkler arasında da geçmişten günümüze yer-su inanışları çerçevesinde mütalaa edilmiş ve buna bağlı olarak çeşitli kültlere konu olmuştur. Eliade,

¹ Türklerde bu unsurlara renkler isnat edilirken su için kara renk, yön olarak da Kuzey ifade edilmiştir. Dörtilü ve beşli sınıflandırmada da su için renk değişmemiştir. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Haz: Yalçın Toker), İstanbul 1989, 33, 106.

² İbni Nedim yerin unsurları olarak; ruh, rüzgâr, ışık, su ve ateş'ten bahseder (İbni Nedim, *Fihrist*, Beyrut, 1994, 400).

³ Kült kelimesi Fransızca "culte" kelimesinden gelmektedir. İnanış, yerel özellikler taşıyan dini törenler anlamında kullanılmaktadır.

suların dini olarak değerlendirilmelerinin iki nedeninden bahsetmektedir (Eliade, 1991: 108-109): 1-Sular topraktan önce vardılar⁴. 2- Suların dinsel değerleri çözümlenirken, simgenin yapısı ve işlevi daha iyi kavranmaktadır. Simgeler sayesinde dünya saydam hale gelmekte ve aşkınlığı gösterebilmektedir. Bu açıdan sular gizil güçlerin evrensel toplamını simgelemektedir. Su simgeciliği ölümü olduğu kadar, yeniden doğumu temsil etmektedir. Suyla temas her zaman yeniden canlanma içerdiğinden, sudan çıkma da hayat potansiyelini artırmakta ve verimliliştirmektedir. Antropolojik düzlemde sıvı kozmogonisine, maddeden canlanma tekabül etmektedir. İnsan neslinin sulardan doğduğu inancı, sulara gömülme kozmolojik ve antropolojik düzlemde nihai bir yok oluşa değil, insanın yeni bir yaratılışı izlenerek yeni bir bütünleşmeye eşdeğer olmaktadır (Eliade, 1992:182). Ayrıca Eliade; (1992: 184-185) suyun tanrısal ruhun ilk makamı olduğunu ve hayat olan şeyi ilk önce suyun ürettiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Tanrı'nın bizzat insanı oluştururken su kullandığını, bu itibarla her doğal su, kökenindeki şereflenme sayesinde, Tanrıya yakarılması halinde, kutsama özelliğine sahip kılınmıştır. Bu yüzden sözler (dua ve talep) ağızdan dökülünce, göklerden inen Kutsal Ruh, üretkenliği ile kutsallaştırdığı suların üzerinde duraklamaktadır; böylece kutsallaşan su ruhu, sağlık ve huzur sağlamaktadır. Söz konusu inanışlar eski Mezopotamya inancı⁵ ve Hıristiyanlıkta da⁶ etkisini sürdürmüştür. Bu çerçevede eski Türk inanışlarında olduğu gibi günümüzde de Anadolu'da su, kült unsuru olarak varlığını sürdürmektedir.

⁴ Evrende başlangıçta suların yarattığı Kur'an ve Kitab-ı mukaddeste geçmektedir. Nitekim Kur'an'da "...henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratandı..." Hud: 7; "İnkâr edenler, gökler yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?" Embiya: 30; "O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısmılık meydana getirendir..." Furkan: 54; Kitab-ı Mukaddeste ise; Tanrı yer ve göğü yaratıp şekilleri oluşturmadan önce "...Tanrının Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu" şeklinde yer almaktadır. Tekvin:1/2. Daha sonra Tanrı, suların içinde önce bir kubbe ve sonrasında yer ve gök kubbeyi birbirinden ayırdığını belirtir. Tekvin 1/5-10; Altay Yaratılış destanında da: "Dünya bir deniz idi ne gök vardı ne de yer, uçsuz bucaksız, sonsuz sular içindeydi her yer" şeklinde ifade edilir (Ögel, 1993:432, 451).

⁵ Eski Mezopotamya inancında dünyanın yaratıcısı olan ABZU/apsu "yaşam suyu", "taze su okyanusu" anlamına gelir ki o da yeraltı suları, pınarları ve nehirleri besler. Sümerlerin baş tanrısı ENKI "Abzu'nun efendisi" olup semitik Mezopotamya toplumlarının Su Tanrısı Ea ile eşdeğerdir (Ökse, 2006: 48).

⁶ Hıristiyanlık tarihinde kilise babaları, Hıristiyanlık öncesi bazı değerler ile evrensel sıvı simgeciliğini kullanmaktan geri kalmamışlardır. Tertullianus'a göre su birincidir, "...onu diğer unsurlara tercih eden tanrısal zihnin makamıdır... İşte o canlıyı doğuran bu ilk su olmuştur. Bütün su türleri, tanrının onların yardımını almasıyla, bizim kutsallaşmamızın esrarına katılmaktadır. Yardım isteği yapılır yapılmaz, kutsal ruh gökyüzünden zuhur etmiş, varlığıyla kutsallaştırdığı sularda duraklamış ve böylece kutsallaştırılan sular, kendi hesaplarına kutsallaştırma iktidarıyla donanmışlardır. Beden hastalıklarına ilaç olan sular, şimdi ruhu iyileştirmektedirler; eskiden geçici selameti sağlarken, şimdi ebedi hayatı ihya etmektedirler..." (Eliade, 1991: 110-111).

A- Eski Türk İnanışlarında Su Kültü

Türkler arasında tabiat kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan, gelişen ve kültür konusu olan su, önemli bir unsurdur. Türkler, yüksek dağlar ve pınarları iyi ruhların makamı sayıyorlardı. Bunlara yer-sub deyip tazim ediyorlardı. Yine bu mekânlarda tanrıya dua ediyor ve kurbanlar kesiyorlardı (Turan, 1994: 51). Onlar, göller ve ırmakları hep canlı nesnelere olarak tasavvur etmişlerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafya isimleri değildir. Eski Türk inançlarında kutsallaştırılan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve çoluk çocuk sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir (İnan, 2000: 50-51). Suyun arıtıcı niteliği, bolluk ilişkisi, taşma vb. özellikleri bu kültürün doğuşunda rol oynayan önemli etkenler olmuştur.

Türkler arasında yer gök tanrılarının dışında, vatani temsil eden bir takım yer-sular vardır. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda dağlar, sular, nehirler ve kaynaklar birer tanrı adını taşırlar. Yer-sular, ülkelere göre değişir. Bunlar insanlara en yakın olan tanrılardır. İnsanlar bunlarla aracısız münasebette bulunabilirler. Bu tanrılar, oymakların ve boyların ataları gibi önemlidir. Bu yüzden Türklerde tabiatın güzellikleri, tepeler, su kaynakları kutsallaştırılmış ve bu suretle Türk, vatanına ilahi bağ ile bağlanmıştır (Yörük, 2006: 58). Türkler, kendini besleyen ve barındıran ırmakla dağı kutsal bilir ve ilah olarak kabul ederlerdi. Hatta aşiret, ırmak ve dağ birleşerek kutsal bir kişilik oluşturmuşlardır. Türk aşiretleri, dağlarına ve ırmaklarına çok bağlı oldukları için başka ülkelere göç ettikleri zaman kendi dağı ve ırmağının ismini yeni yurduna götürmüştür. Bunun örnekleri Anadolu'da oldukça fazladır. Zaten bu göçlerin, "yer-su"nun emriyle olduğuna inanılırdı (Gök, 1989: 147-149).

Yer-su terimiyle ifade edilen tabiat kültürü, büyük imparatorluklar devrinde gelişerek vatan kültürüne yükselmiştir. Söz konusu kültür, Türklerin mukadderatını idare ediyordu. Nitekim Tonyukuk yazıtında, Göktürk vatanına saldıran düşmanlar, tanrı Umay ve yer-su ruhlarının yardımıyla gafil avlanarak basılmışlardır. Yine bu yazıtta İduk dağ ve İduk su ifadeleri geçmektedir (İnan, 1976: 30-31). Göktürk kitabelerinde ifade edilen mukaddes yer-sub, vatan kültürü olan yer-su'dur. Kimekler ise İrtiş nehrini kutsal sayıp suyu tanrılarını olarak tasavvur ederlerdi. Bu inanışlarını okudukları ilahilerde yer-suyu "bin kulaklı, yedi kapılı" motifleri ile ifade etmişlerdir (İnan, 1987: I/491). Batı Göktürkleri de ateş ve havanın yanı sıra suyu takdis edip toprağa büyük önem vermişlerdir (Ocak, 1983: 183).

Yer-sular küçük tanrılardır ki bunlara "izi"⁷ de denir; İbn Mühenna'ya göre izi; sahip ve malik demektir. Aynı manayı Kaşgarlı Mahmut'ta kaydetmekle beraber, "izimiz yarlığı" terkinde olduğu gibi, bunun

⁷ İzi hakkında geniş bilgi için bkz: H. Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, İstanbul, 1986, 42-43.

“Rabbimizin emri” manasına geldiğini de kaydetmektedir (Kaşgarlı Mahmut, 1998: 87; Yörük, 2006: 58-59)⁸. Dede Korkut kitabında ise “...uzun pınar denmekle meşhur bir pınar var idi. O pınara periler konmuştu...” şeklindeki ifadelerle kutsal pınarın perili olduğu vurgulanmaktadır (Ergin, 1971: 169; Ögel, 1978: III/140).

Eski Ön Asya’da pınar tanrıçaları çoğu kez bitki tanrıların sevgilileriydi. Bitki tanrıçaları genellikle yer altı su kaynakları ile ilişkilendirilmişlerdir. Aynı zamanda yeraltı su kaynakları, kuyular, içlerinde su çıkan mağaraların tanrıların ve ruhların dünyaya çıktıkları geçitler olduğuna inanılırdı. Diriliş ritüellerinde tanrıların pınarlar, nehirler, dağ, ateş vb yerlerden gelmesi beklenirdi. Bu dönemde Hitit ve Frig kaya tapınakları bir nehir, pınar ya da havuz yakınlarında kayalara oyulmuşlardır. Fenike’deki “Astarte” tapınakları da pınar ya da nehirlerin kenarları gibi su kaynakları yakınına kurulmuştur (Ökse, 2006: 49). Sabiilerde akarsu ile ilgili inanışlar hayati bir öneme sahip olup iki gruba ayrılırlar. (Birincisi “acı su” ve “kara su” süfli aemle; ikinci grubu oluşturan sular ise “Yardna” (Ürdün nehri) ve “miad hiiia” (hayat suyu) olarak isimlendirilir.) Onlara göre yeryüzündeki bütün akarsular, özellikle de Ürdün, Fırat, Dicle ve Karun nehirleri hayat suyudur. Sabiler, Yardna’nın ışık aleminden yeryüzüne akıtıldığına inanırlar (Gündüz, 1995: 139-140). Sabiiler, Harran’da bulunan Ay Tanrısı Tapınağı yakınındaki “Su İdolü”nün bulunduğu kutsal mekâna her 20 Nisanda sunular yapmışlardır. Hierapolis’deki kutsal havuzlar, Hıristiyan döneminde ve sonrasında da önemini korumuştur (Ökse, 2006: 50).

Choulardan başlayarak (MÖ: 1050) Göktürkler ve Uygurlar dönemine kadar gelen eski Türk dininde dört esas unsurdan biri olarak gözükten yer-sular, Radloff’un tespitiyle “üzerinde insanların yaşadığı yer, kendisi ise insanlara iyilik yapan bir ruhlar cemiyeti şeklinde şahıslandırılır ve yer-su adıyla takdis edilir” (Radloff: 1976: 219). Chouların, “yir suv” ve atalar dininden oldukları belirtilir (Esin, 1978: 87-88).

Altaylılara göre, insanları yaratan ve kötü varlıklardan koruyan yer-su tanrılarıdır. Sağlığı, hayvanların çoğalmasını sağlayan ve kötü ruhların fenalıklarını önleyen bu ruhlar, kendilerine saygı göstermeyenleri cezalandırır, hasta ederler. Genellikle insana benzetilen yer-su ruhlarının genel adı “e” (=sahip)’dir. Zira bu ruhlar bir dağ, ırmak veya bir göl gibi muayyen bir yerin sahibi sayılırdı. Çünkü onlar için dağ, ırmak, göl adları sadece birer coğrafi isimden ibaret olmayıp aynı zamanda o yerlerin sahipleri olan ruhların adıdır. Bu sebeple her kabile kendi bulunduğu yöredeki, dağları, ırmakları ve gölleri birer koruyucu varlık olarak kabul

⁸ Kaşgarlı Mahmut, yaşlık anlamında “ci”, “çim”, “yer-su” deyimi yerine “çivi”, pınar yerine “yul” kelimelerini kullanmıştır (Kaşgarlı Mahmut, Divan-ü Lügat-it-Türk, I/338, III/4, 207). Çivi kelimesi; Türkçede su ve ırmak anlamına “cu” ve “cup” terimlerine dönüştürülebilir. Ayrıca Gökalp, yer-su’yu kavmin toplumsal vicdanının bir sembolü olarak açıklamaktadır (Gökalp, 1989: 149-150).

eder ve onlara saygı gösterirdi (Buluç, 1993: XI/326). Yine Altaylarda yer-sub'lar, dünyanın üzerinde dolaşan görünmez şeyler, yerin hakim sahibi ve bu sıfatı ile özellikle halka yakın olan her şeyi temsil etmesi dolayısıyla, ilahi mertebeler içinde yüce bir yere sahip varlıklar olarak görülmüşlerdir. Moğol çağında, "toprağın ve suların perileri" şeklindeki fikirler ile Türklerin ve Moğolların çağdaş temsilcilerinde bulunan hâkim ruhların sayılarının çokluğu bu görüşü desteklemektedir. J. P. Roux, tıpkı göklerin yıldızları gibi dünyanın ayrıcalıklı kısmı olan iduk yer-sub, tek veya çoğul olarak, tehlikeli anlarda, halkı galeyana getirmek gerektiğinde veya ulusal birliği gerçekleştirme ihtiyacı olduğu zaman, yazıtlarda belirtildiği gibi, Tengri ile birlikte harekete geçtiğini, fakat Tengri olmadan hiç bir zaman müdahale etmediğini belirtmektedir. Tonyukuk, artık ordusunu ileriye götüremediği zaman, tengri ile iduk yer-sub'un onun üzerinde baskı yaptığı düşüncesindedir. Çin imparatoru, Türk halkını ortadan kaldırmak istediğinde, yukarıda Türklerin Tengrisi ile aşağıda Türklerin iduk yer-sub'u şöyle demektedir: "Türk halkı hiç haline gelmesin. Bir halk haline gelsin ve bir halk olsun" (Roux, İstanbul 1994: 111).

Yer-su ruhları merhametli ve koruyucu ruhlar oldukları için, Eski Türk inançlarında mukaddes su kavramı içine, akıntılı olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar girmektedir. Bunların yanı sıra Nil, Fırat, Dicle ve Ganj gibi gerek efsanelerde gerekse gerçek hayatta dini düşüncenin ve ibadetin vazgeçilmez unsurları olarak görülen birçok büyük nehir de vardır. Bu sular, dini ve büyüsel pratiklerde, adet ve inanışlarda önemli bir araç konumundadır (Örnek, 1995: 103-104). Çünkü su evrendeki dört elementten biri olduğu gibi, aynı zamanda hayatın kaynağı, saflık timsali ve bereket sağlamaktadır. Hayat Suyu bütün dünya mitolojilerinin en önemli motifi olduğundan, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar için suyun, hayat kaynağı ve yaşam gücüne sahip olması doğaldır. Altay ve Anadolu masallarında ölüp de kutsal ve sihirli bir güç olan hayat suyu ile dirilme motifleri çoktur. Bazı Altay efsanelerine göre göğün 12. katına kadar yükselen Dünya Dağı'nın üzerinde kayın ağacı ve bunun altındaki kutsal çukurda da Hayat Suyu bulunurdu. Bunun başında yine kutsal ruh olarak bir bekçi vardı. Hayat suyu ölüleri ve hastaları iyileştirdiği gibi ihtiyarlara gençlik verirdi (Ögel, 1993: I/106-107).

Eski Türkler, tabiatla bir takım gizli kuvvetlerin varlığına inanırlardı. Radloff'a göre, Sibiry Şamanizmini meydana getiren esas unsurlardan olan yer-sular; "göklerin katlarında yaşayan bütün bu yukarı dünya ilahları, beşeriyeti meydana getiren, yaşatan ve koruyan varlıklar olarak mütalaa edilir" (Radloff, 1976: 220). Yine Türkler arasında, üzerinde insanların yaşadığı ve onlara iyilik yapan ruhlar cemiyeti, yer-su ruhları olarak takdis edilmiştir. Radloff'un tespitine göre; Yer-su denince 17 Han'ın tamamı kastedilir. Onlar dağların karlı tepelerinde ve nehirlerin membalarında otururlar (Radloff, 1976: 219). Yer-su (Yar-sub) tabiri Orhun Kitabelerinde ifadesini bulmuştur. Aynı inanç "Yir-suv" tarzında Uygurlarda da vardır.

Bunlar kutsaldır. Halk inanışlarında maddi hayat şartlarının, ekonomik ve sosyal amillerin de rol oynadığı kabul edilmektedir. Eski Mısır'da Nil nehri bereket tanrısı idi (Kafesoğlu, 1980: 42-43). Denizlerin hakimi ve ölümlerin koruyucusu Talay Han'ın bir adı da Yayık'tır. O, on yedi denizin birleştiği yerde oturur ve bütün sulara hükmeder" ifadeleri kullanılır (Kafesoğlu: 1980: 45). Burada yer-suların merkezi fikri ve bunlar için birden çok merkezin gösterilmesi dikkat çekicidir.

Proto-Bulgarlar arasında su kültürünün varlığı konusunda Beşevliyev (1945: 249-250); Kurum Han'ın İstanbul Kuşatmasından önce sihirli bir temizlik için denizden yüzünü ve ayaklarını yıkayarak askerlerinin üzerine su serpmesini ve Volga Bulgarlarının ataları sayılan Çuvaşların, kurbanlık hayvanı temizlik duasından sonra tir tir titreyinceye kadar su da tuttuktan sonra kestiklerini örnek vermektedir. Yine Kurum Han'ın mukaddes temizlik için akarsu ve nehir yerine deniz suyu ile guslettiği de ifade edilmiştir. Proto-Bulgarlarda, yemin edenin önce bir bardak suyu yere dökmesi de su kültürü açısından önemlidir (Beşevliyev, 1945: 253). Çünkü bu davranış, çeşitli sihirli manalar içermektedir. Burada söz konusu ritüel yer ruhlarının şerefine sunulan kurban motifini temsil etmektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber, su kültürü gibi eski inanışlar, İslam itikadı çerçevesinde tenkit edilmekle beraber, Türkler arasında İslami motiflerle çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüştür. Nitekim Türkler IX. yüzyıldan beri İslamiyet'in etki alanına girmiş olan eski Bulgar sahasında yaşayan Kazanlı Türklerin, "Hocalar tavı" dedikleri dağ ve bu dağda "zemzem suyu" ile aynı kabul ettikleri çeşmeyi ziyaretin "fakirlerin hacı" olarak yaşamasını, G. G. Reşidi, yer-su kültürünün İslamlaştırılması çabası olarak yorumlamaktadır (İnan, 1991: II/255-256).

Beltirler'in kurban merasimlerinde söyledikleri bir ilahide "Ey Teye nehri... dağlara ve sulara kurbanımız irişsin, sak (amin)..." (Tanyu, 1987: 85) şeklinde yer alan ifadelerden kutsal nehir ve ona kesilen kurbanlar anlaşılmaktadır. Su kültürü çerçevesinde; Yakutlar ilkbaharda balık avına başlarken "ü iççite" "su ruhuna"ye henüz buzağılamamış bir inek kurban eder, ayrıca balık ve içki sunarlar. Yakutların su ruhuna verdikleri diğer bir ad da "ukulan toyon"dur. Ukulan Toyon, suların kirletilmesine kızır. Sular temiz tutulmaz kirletilirse o, kaynakları kurutur ve insanları susuz bırakır. Karagaslar "su gezi" dedikleri su ruhuna saygı gösterir ve bol balık avlayabilmek için onun adına kıyıdaaki kayın ağacına renkli bezler bağlarlardı. Buryatlar, su ruhuna "uhun ecen" derlerdi (Buluç, 1993: XI/328-329; Roux, 1994: 116). Ayrıca İnan da, Buryatların, su ruhuna "uhun ecen" adını verdiklerini ve bunun o suda boğulmuş insanın ruhu olduğuna inandıklarını ifade etmektedir (İnan, 1987: I/398). Hunlar dönemine ait kayıtlarda da suyun Türkler tarafından kutsal olarak kabul edildiği ifade edilir (Çobañoğlu, 1993: 288). Hunlar "Hiung Nu" kavimlerinden olan Cye-gu'lar "Tanrılar arasında yalnız sulara ve ağaçlara kurbanlar verirlerdi. Kurbanlar için muayyen zamanları yoktur" (Eberhard, 1942: 69). Hunlarda

suyun kutsal tanındığı yerlerde çamaşır vb. şeylerin yıkanmaması yaygın bir adettir. Aynı adetin Cengiz Han yasasındaki “yıkanmama” ile ilgili örnekleri ve Kırgızların suyu ağza alıp yavaş yavaş püskürtmek suretiyle yıkanışları aynı adetin devamı olarak görülmektedir (Çobanoğlu, 1993: 290).

Eski Türklerde, her suyun bir iyisi olduğu inancı ile çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara sücü (şarap) saçmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun etmeye çalışarak, onların yardımı ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı. Bu şekliyle suyun hayat bahşedici, yaratıcı bir kutsal varlık gibi tasavvur edilmesi inancı, günümüzde zezem suyu motifinde olduğu gibi birçok yerleşim yerinde bulunan kutlu pınarların suları ile devam etmektedir (İnan, 2000: 168; Kalafat, 1990: 43).

Göktürk kitabelerinde yer-su kültürü VIII. Yüzyılda Türk imparatorluğunda devletin resmi kültürlerinden biri olmuştur. Altayların inanışlarına göre, yer-su ruhları insanların yaşadığı yerlerde yaşarlar; hayvanları yaratan ve onlara bereket veren yer-sudur (İnan, 1987: I/ 491). Hatta taşıdıkları ruh sebebiyle Dede Korkut'ta “...sular ihtiyarlasa coşup taşmaz” şeklinde bahsedilir (Ergin, 1971: 115). Göktürkler, gök ayinini su kenarında yaparlardı. Çu, Hsiung-nu ve Tabgaçların “Gök göbeği” ve “dağ gölleri” gibi; Göktürklerin, tepesinde derin su olan dağları kutsal saydıkları, IX-XI. Yüzyıllardaki Arapça kaynaklarda da belirtilir. Rivayette: Kimek İlinde (İrtiş Irmağı bölgesi) Mnkvar adlı dağda büyük bir tatlı su pınarı vardır. (Bu pınarın suyundan ordular da içse azalmazmış) ...bu pınarın yanında çeşitli izler vardır. Oğuz Türkleri burayı görünce secde ederlerdi (Esin, 2001: 115). Bir Uygur metninde ise Türklerin “Değirmi, açık renkli, ulu su ayin yeri” şeklindeki yer alan yuvarlak bir göl yerini su ayini yeri kabul ettikleri ifade edilmektedir (Esin, 2001: 115).

Orta Asya'da Oğuzlar, Moğollar, Sibiryalılar, Altaylılarda ve günümüzde Türkiye'deki bazı heterodoks topluluklarda suyun dışı ile kirletilmesi, bazen suda yıkanılması gibi davranışlar yasaklanmıştır. (Roux: 1994: 114). Yine bu çerçevede İbn Fadlan, Oğuzlar için: büyük ve küçük abdestten sonra temizlenmediklerini, herhangi bir şekilde kirlendikten sonra yıkanmadıklarını ve su ile herhangi bir şekilde temas etmediklerini söylemektedir. Moğolardan bahsederken Cüveyni: İlkbahar ve yazın, kimsenin gündüzleri suya giremediğini, bir akarsuda ellerini yıkayamadığını söylemekte diğer bir yerde de “suyun ruhu pisliklerle kirletilemez” demektedir. Çağatay, gündüzleri akarsuya girmeye müsaade etmezdi ve suya küçük abdestini yapan veya burnunu temizleyen herhangi bir kimsenin öldürülmesini emretmişti. Rubruck'da onların “kendi elbiselerini ve de kapacaklarını hiçbir zaman yıkamadıklarını” belirtmektedir (Roux, 1994: 114). Eski Oğuzların ve Moğolların suya girmemeleri ve su kullanmamaları âdeti, sanıldığı gibi, temizliğe riayet etmemek gibi basit bir tembelliğin neticesi değil, arı ve kutlu bir ruh veya ruhun makamı sayılan kutsal suyu kirletmekten çekinme ve sakınmanın sonucu idi. Ancak bu kutlu suları belli kaidelere ve merasimlere uygun bir şekilde kullanmak mümkündü. Bu

kurallardan biri Cengiz yasasında “kimse elini suya sokamaz, belki ağız dolusu alıp elini ve yüzünü yıkar” sözünden suyu kullanma için konulan kaidelerden biri olarak anlıyoruz (İnan, 1987: I/494-495). Bu itibarla Türkler arasında kült konusu olan su kaynakları, her dönemde temiz tutulmuş, amacının dışında kullanılmamıştır. Burada esas olan, suları amacının dışında kullanmaya engel olmak ve suyun ruhuna aykırı davranışlardan suyu korumaktır. Türk kültür tarihinden verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi Türkler, hemen her dönemde kutsal sulara büyük saygı göstermişlerdir.

Başkurtlarda, gelinin kayın pederinin içtiği ırmak, pınar ve göl sularına paralar saçması, su kültü ile ilgili koruyucu menseki uygulamalarındandır (Günay-Güngör, 1998: 83). Yine Başkurtlarda aileye yeni gelin katıldığında uygulanan “hu köründürü” su serpmeye merasimine göre, gerdek gecesinin sabahında, köyün kadın ve kızları toplanarak, gelini yakınlardaki ırmak veya göle götürürler. İhtiyar bir kadın, gelini suya, suyu da geline gösterdikten sonra “Ataylardan kalgan hu, ineylerden kalgan hu” (babalardan kalan su, analardan kalan su) diyerek, çeşitli sözler söyler ve gelinin süslerinden gümüş paralarla saçı saçar (İnan, 1987: I/492).

Suyun enginliği göğü yansıtan bir aynadır ve dolayısıyla yağmur gibi o da suyu, Tengri'nin hayatına iştirak ettirmektedir. Bu bağlamda gaipten haber almak için bir ayna kullanan Şaman, onun vasıtasıyla Tanrı ile veya ruhlarla konuşmaktadır (Roux, 1994: 117). Manas destanında Yakup Han, hatununun kısırlaşmasının sebepleri arasında “...kutlu pınarlar yanında gecelemiyor” ifadesini kullanmıştır. Yine Kırgız-Kazak adetlerinde, kadınlar kısır olduğu zaman, tek başına biten bir ağaç, bir kuyu başında veya kutlu pınar kenarında geceledikleri, kurban keserek çeşitli adaklarda buldukları belirtilir. Buna benzer bir örnek de Kırgız-Kazakların adetlerinden şikâyetçi olan Molla Gazi Hoca tarafından; “kadınları kısır olursa sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip geceledikleri” şeklinde rivayet edilmektedir (İnan, 2000: 168; İnan, 1991: II/258). Yer-su ilahlarının diğer bir özelliği, insanların onlara daha yakın olmaları ve yer-suların iyiliğinden doğrudan doğruya faydalanmaya çalışmaları ve bu yüzden vasıtasız bir şekilde irtibat kurarak kurban takdiminde bulunmaları durumudur (Radloff, 1976: 220-221).

Türk toplumlarında dağ ve ırmakların mukaddes sayılmasındaki asıl sebep buralarda bir takım ruhların yaşadığı inancından kaynaklanmaktadır. Yer-su ruhlarının umumiyetle yaşadıkları yerler dağların zirveleri veya su kaynaklarıdır. Su kaynakları, hem suyun öneminden dolayı hem de yer-su ruhlarını barındırmaları sebebiyle kült konusu olmuşlardır. Çünkü Türkler bu kutsal mekânları çeşitli maddi ve manevi sıkıntılarında başvurdukları merkezler olarak telakki etmişlerdir. Tarihte Türkler arasında su kültü çerçevesinde ortaya çıkan inanışların günümüzde Anadolu'daki yansımalarını çeşitli örneklerle değerlendirmeye çalışacağız.

B- Anadolu'da Su Kültünün İzleri

Günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde ziyaret fenomeni çerçevesinde gelişen su kültürü büyük önem taşımaktadır. Çünkü ziyaret mekânlarında çoğu zaman türbe, mezar, ağaç ve su bir bütünlük arz etmektedir. Özellikle kutsal mekânla temas genellikle su, ağaç ve toprakla sağlanmaktadır. Su kültürüne bağlı olarak kutsalla bütünleşme ve koruma sağlama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleştirilir. Söz konusu su kaynakları kutsiyetlerini bazen bir dede, baba, veli veya şehit ile irtibatından, bazen bir ağaç, taş, tepe veya dağ ile irtibatından bazen ve hem mezar hem de ağaç, taş ve tepe unsurları ile birlikte almaktadır. Zaten bazı kutsal suların isminden de bunu çıkarmak mümkündür. Anadolu'daki kutsal suların önemli bir kısmı dilek amacıyla kullanımının yanı sıra şifa verme özelliği ile de ilgi görmektedir. Yine Anadolu'da birçok yerde nehirler, ırmaklar ve onların kaynakları ile ilgili çeşitli inanışlar ve onları destekleyen menkıbeler yer almaktadır. Menkıbeler, kaynakların kutsiyetini artırma noktasında önem arz etmektedir.

Moğol çağında, "Çin halkının yeryüzü ve sularının perileri"nden bahsedilmektedir. Bunun yanında belli toprakların, Moğollar tarafından "yasaklı bölgeler haline getirildiğini, yani serbest bırakılan topraklar ve sular haline getirildiğini biliyoruz. Günümüzde de avlanmaları yasak olan balıkların yaşadığı kaynakların varlığından söz edilmektedir (Roux, 1994: 111-112). Buna örnek olarak Anadolu'da Urfa Balıklı göl ve Malatya Somuncu Baba vb. kaynaklarda bulunan balıklar ifade edilebilir. Söz konusu balıkları avlamak kesinlikle yasaktır ve bu yasağa riayet etmeyenlerin cezalandırıldığı inancı çeşitli menkıbelerle halk arasında anlatılmaktadır.

Anadolu'da Kutsiyet atfedilen su ve pınarların bir kısmı veli, şehit gibi kişilerin mezar veya türbesi ile yan yanadır. Buna örnek olarak Erzurum'da Fırat'ın kaynağı ile ilgili bir menkıbede; Horasandan gelmiş olan Dumlu Sultan'ın, kalp gözü ile Fırat'ın kaynağını gördüğü ve gelip orada bir zaviye kurarak yerleştiği şeklinde anlatılmaktadır. Sıcak su kaynaklarının (Ilıca) meydana gelişleri de çoğu zaman bir yatıra bağlanan tabiatüstü bir olayla açıklanır. Örnek olarak Haymana'daki ılıcanın yanında Cimcime Sultan, Bursa kaplıcalarında Sarı kız ve Zenci köle inanışları ifade edilir. Yine göllerin meydana gelişleri ile ilgili de benzer menkıbe ve inanışlar anlatılmaktadır (Boratav, 1994: 49-52). Bazı su kaynakları, mezar olmaksızın kutlu bir ağaç ile yan yanadır. Bazı sular da tamamen bağımsızdır. Nitekim A. İnan, Ankara-Kızılcahamam ilçesinde bir maden suyu pınarının yanında veli mezarı olmadığı halde çevredeki çalılara çokça çaput bağlandığını ve bunları doğrudan doğruya su ruhuna bağışlanmış nezirler olarak ifade etmektedir (İnan, 1987: I/472). Her halükarda sular işlevlerini değişmez bir şekilde muhafaza etmektedirler. Söz konusu sular

biçimleri bozmakta, ilga etmekte, “günahları yıkamakta” ve hem saflaştırıcı hem de canlandırıcı olmaktadır (Eliade, 1991: 109).

Günümüzde Türkler, yaşadıkları bölgelerde herhangi bir sıkıntı ve darlık durumunda su kültürüne bağlı ritüeller sergilemektedirler. Çünkü Türklerdeki yer-su inanışları çerçevesinde dağ, tepe ve ağaç gibi su kaynakları da dua ve dilek mekânları olarak kabul edilir. Nitekim Cengiz Aytmatov, “Yıldırım Sesli Manasçı” adlı hikâyesinde; “Eleman buraya gel, ben gölden dilekte bulunacağım. Ey Isık-Göl, yeryüzünün gökyüzüne bakan gözü! Sana sesleniyorum, ey suları buz tutan göl! Ey kutsal ebedi varlık! Kadere hükmeden Kök Tengri gözünü köpüklerine çevirdiği zaman, duamı ona ulaştırırsın diye sana sesleniyorum!” (Albayrak, 2007,70) şeklinde dile getirdiği gibi Türkler’de kutsal su, çoğu zaman, yardım eden, dua ve dilekleri kabul eden bir motifle kendisini göstermektedir. Göl ve pınar gibi kutsal suların bulunduğu yerler, iyi ruhların makamları olarak tasavvur edilir. Bu inanış günümüzde Anadolu’da da birçok yerde yaşamaktadır.

Anadolu’da su kültürü çerçevesinde varlığını sürdüren mekanlar oldukça fazladır. Bu noktada bazı illerdeki su kültürü uygulamalarından örnekler vermek suretiyle konuyu değerlendirme yoluna gideceğiz. Malatya’da su kültürüne bağlı olarak merkez Bahçebaşı kasabasında kutlu bir çınar ağacının yanında kutlu bir pınar bulunmaktadır. Akçadağ ilçesi Sultan Suyu barajının alt kısmında bulunan “Çınarlı Ziyareti”nde, çınarın kutsallığını buradaki pınardan aldığı inancı hâkimdir. Bu örnekleri çoğaltmamız gerekirse Battalgazi ilçesindeki süt pınarı, Arapkir ilçesinde Sıtma pınarı, Doğanyol İlçesindeki Şifalı su gibi bazı sular da tamamen şifa amacıyla kullanılmaktadır. Çeşitli hastalık ve dilek amacıyla başvuru bu pınar ve su kaynakları çevresinde bazı inanç ve uygulamalar sergilenmektedir.

Malatya Merkez-Konak Kasabasında, Horata suyunun çıktığı yerde türbesi bulunan Horasan Baba ile ilgili inanış ve menkıbelere bağlı olarak mevcut suya bu türbedeki zatın ismine istinaden Horata denilmiştir. Horata ismi, daha sonra bu mevkiinin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yöre halkı, su ihtiyacını büyük oranda karşılayan bu sudan içenlerin dileklerinin gerçekleşeceğine inanır. Yöredeki Çobanlar hasta olan hayvanlarını Horasan Baba’nın türbesine getirip Horata’nın suyundan içirerek türbenin etrafında dolaştırırlar. Sonra da oradan geçen ilk kişiye yağ, peynir vermek suretiyle hayvanlarının iyileşeceğine inanırlar. Ayrıca Horata suyundan içen kadınların erkek çocuk doğuracağına inanılır. Yine Konak kasabasında Çoban Dede deresine geceleri su almaya gelenlerin dua etmeden geçmeleri durumunda Çoban Dede’nin onlara görüldüğüne ve çarptığına inanılır. Malatya-Darende Somuncu Baba dergâhı yanında kayalıklardan çıkan su da dilek ve şifa için kullanılır. Ayrıca dergâhın yakınında çayın kenarında tamamen doğal bir havuz (kudret hamamı) şeklinde olan su sıtma ve vücut ağrıları için şifa amacıyla kullanılır. Bu dergâhta Somuncu Baba’nın çeşmesindeki su da sadece şifa amacıyla içilir, başka bir amaçla kullanılmaz.

Malatya ve çevresinde tespit ettiğimiz su kültürü ile ilgili verilerde, daha çok şifa unsuru ön plana çıkmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi bazı pınar ve su kaynakları mezar ve türbelerin yanlarında bulunmaktadır. Ancak tamamen bağımsız olan şifalı sular da bir hayli fazladır. Yine suların bazıları atalar kültürü çerçevesinde efsanevi veya tarihi kişilikle bağlantılı, bazıları da gizli yatırımlarla ilişkilendirilir. Tedavi amaçlarının yanı sıra bazı sular için dilek ön plandadır. Anadolu'nun birçok yerinde hidrellez günü insanların Tanrıya dilekçe yazıp suya attıkları görülmüştür (İnan, 1987: I/493). Nitekim günümüzde Malatya merkez de bulunan kanal (Derme Suyu), dağdan akıp şehrin içinden geçen ve temiz olmayan bir sudur. Ancak bu kanaldaki suyun şifa ve benzeri hiçbir kullanımı olmadığı halde, hidrellez günü gece yarısına kadar su kanalını boydan boya iki taraflı kuşatan kadın, kız ve erkeklerin dileklerini yazıp bıraktıkları gözlenmektedir. Son yıllarda, bu suyun kaynağının yakınında gizli bir yatırım olduğu düşüncesi ileri sürülerek ve çeşitli menkıbelerin anlatılmasıyla ilginin arttığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Anadolu'nun birçok yerinde hidrellez gününde kadın ve kızların Tanrı'ya dilekçe yazıp suya atma adetleri bulunmaktadır. Özellikle deniz kenarındaki birçok yerleşim biriminde de bunu görmek mümkündür. Çanakkale /Gelibolu'da denizin içindeki bir kayanın üzerine çıkıp şişeler içerisin konulan dileklerin denize atılması yaygın olarak yapılan bir uygulamadır. Benzer uygulamalar İstanbul başta olmak üzere deniz kenarında yer alan birçok yerleşim bölgesinde görülür. Yine günümüzde Anadolu'da dilek amacıyla su kaynakları veya havuzlara metal para atmak da yaygındır. Birçok ziyaret mekânındaki havuz, göl ve kuyu gibi sulara dileklerinin kabulü için para veya yiyecek saçları yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak Urfa Balıklı göl, Somuncu Baba dergâhındaki balıklı havuz, Antalya Kurşunlu Şelalesinin aktığı yer, Mersin-Silifke'de bulunan Cennet mağarasının bulunduğu mekanda kayanın dip kısmında çıkan su kaynağı, Çanakkale-Gelibolu merkezinde Mehmed-i Bican'ın türbesinin bulunduğu caminin içindeki kuyu ve çilehanenin yanındaki su kuyusu (vb. su kaynakları) ifade edilebilir. Mersin-Silifke'de Cennet cehennem olarak isimlendirilen ziyaret mekanındaki su ziyaretçiler tarafından aynı zamanda şifa amacıyla içilir.

Bazı sular da bedensel hastalıklar için kullanılmaktadır. Malatya-Akçadağ-Başpınar mahallesinde bulunan bir çeşmenin suyu romatizma ve sıtma hastalıkları için içmek, vücuda sürmek ve yıkanmak suretiyle kullanılır ve Cuma akşamları burada mum yakılır. Kale ilçesi Yenidamlı köyünde de sıtma pınarı bulunmaktadır. Yine Kale ilçesi Dedeköy'ün hemen üstünde bir hendekte akan şifalı pınarın suyu böbrek hastalıkları için içilir ve vücuttaki yaralara çamuru ile beraber sürülür. Arapkir-Onar Aktaş köyleri arasında bir mevkide dere içinde bir su kaynağı yerde hiç akmadan kaybolur. Bu su, mantar ve yara gibi deri hastalıklarında çamuruyla vücuda sürme ve yıkanmak suretiyle kullanılır. Doğanlıyol ilçesi Akkent köyüne yakın mesafede ağrı ve romatizmal hastalıklar için yıkanma ve içme suretiyle

tedavi amaçlı kullanılan bir pınar bulunmaktadır. Burada kurban da kesilir. Battalgazi ilçe merkezinde “süt pınarı” olarak isimlendirilen bir çeşmenin suyu, sütü az olan kadınlara ve aynı amaçla ineklere içirilir. Yine Malatya Hekimhan Güzelyurt kasabası Faraşlı mevkiinde ılıca olarak isimlendirilen bir su kaynağı bulunmaktadır. Burada bir evliyanın gizli yatırını olduğuna inanılır. Çocuğu olmayan kadınlar, kırklı kadın ve çocuklar, gelişmeyen çocuklar bu suyla yıkanır. Sayfiye yeri olarak da kullanılan bu mekanda kurban kesilir. Arapkir Eskişehir mevkiinde sıtma pınarı bulunmaktadır. Sıtmalı hastalar bu su ile yıkanır. Darende Balaban kasabasında gizli bir yatırın olduğu yerde bulunan Şeyh Pınarına ziyaretçiler şifa ve dilek amacıyla gelirler. (Geniş bilgi için bkz: Oymak, 2002: 108-113)

Günümüzde Elazığ-Harpur'ta yaklaşık 5 km mesafede, Yedigöze adı verilen kayalıklardan çıkan yedi ayrı kaynak suyunun başında, her beş yılda bir defa, sularının bol ve kaynak damarlarının bereketli olması inancı ile kurban kesildiği ifade edilir.(Araz, 1995: 55). Yine Harpur'ta Buzluk mağarasındaki suyun bizzat sahibinin olduğu, zaman zaman görünen ve iriyarı, güçlü kuvvetli bir Arap'ı andıran bu meçhul varlığın, bu suyu koruyup gözetdiği ve kendisinin de bu suyun içinde yaşadığına yöre halkı inanmaktadır. Yedigöz kayalıklarında çıkıp, yedi ayrı kaynak pınarını oluşturan suların birleştikleri yer de yöre halkınca kutsal görülür. Çocuğu olmayan kadınların bu mekanda uyuyarak gördükleri rüyanın yorumuna göre kendilerine yön ve davranış tayin ettikleri anlaşılmaktadır (Araz: 1995: 156). Elazığ-merkez Mürüdü köyünde sarılık pınarının suyunun Sarılık hastalığına iyi geldiğine inanılır. Çevre köyler ve şehirden sarılık olan hastalar bu pınarda yıkanır ve suyundan içerler. Ayrıca Yel pınarı olarak da bilinen diğer bir su da Elazığ'ın Değirmenönü köyündedir. Felçli ve romatizmalı hastalar yıkanmak suretiyle şifa beklerler (Kalafat, 1990: 45). Keban ilçesi Ulupınar köyündeki Piri Davut ziyaretinin yanında gür akan pınar da şifa ve dilek amacıyla kullanılmaktadır.

Elazığ-Ulukent mahallesinde Seyyid Kasım Türbesi'nin yanında “Seydiyye” olarak isimlendirilen ve bu zatın kız kardeşi olduğuna inanılan bir kızın sır olduğu yerde eski bir yapının içinde büyük bir kaya ve yanında pınar bulunmaktadır. Yöre halkı bu pınarın suyunun 1/8 zemzem suyu karışık olduğuna inanmaktadır. Pınarın suyu normal su olmakla beraber halk arasında idrar yolları iltihaplanması ile böbrek taşlarını düşürdüğü ve kanser dahil bir çok hastalığa şifa olduğuna inanılmaktadır⁹. Yine Elazığ-Harpur Güneyçayır köyündeki “Kırklar” adı verilen kaynak suyunda; kırk basan, cılız ve hastalıklı çocukların yıkanması ile şifa bulacaklarına inanılır. Yörede Sarılık pınarı, Yel pınarı, Uçuk pınarı ve Dabakhane çeşmesi aynı amaç ve inançla ziyaret edilir. Ayrıca Elazığ'da hayra dönmesi inancı ile görülen rüyayı suya anlatmak, yağmur yağdırmak için suya belirli taşları atmak,

⁹ Feriye Kahraman, okur yazar, 60 yaşında, Ulupınar mah. doğumlu, türbedar. (10.04.2009)

ölünün ağırlığını kaldırmak inancı ile cenazenin arkasından “su aydınlıktır” diyerek ve yolcunun arkasından su serpmek gibi yöreye ait su ile ilgili bir takım pratikler de vardır ki bunlar aynı inançla yapılır. Yörede özellikle kadınların dermanı bulamadıkları dertlerini, çeşitli sırlarını, akıp giden herhangi bir suya; “Ey su! Bendeki bunca dertleri, acı ve ızdırapları alıp götürsün” şeklinde söyleyerek, kendisinden yardım bekledikleri rivayet edilir (Araz, 56-57). Benzer şekilde Uygurlar, altın ve gümüş kaplar içine koydukları suyu birbirlerine doğru serpererek kötü ruhları uzaklaştırdıklarına inanırlardı (Ögel, 1971: I/125). Aynı şekilde Araplar, etrafına su serpen insanların şeytanlardan vs. korunduğu inancına sahiptirler. Teofrast da (XVI), şeytanlardan korunmak için elleri yıkamak, mukaddes su serpmek gibi inançları zikretmektedir (Beşevliye, 1945: 249).

Bu bağlamda Tunceli-Nazımiye ilçesinde Düzgün Baba'nın mezarının bulunduğu dağın kuzeydoğu yamacının biraz aşağısında Düzgün Baba'nın çeşmesi bulunur. Buradaki mağaranın iç kısmında suyun çıktığı yer ziyaretçilerin konakladıkları bir mekândır. Bu suyun çeşitli hastalıkları iyileştirici etkisi olduğuna inanılır. Hastalar, Majik güçlere sahip olduğuna inandıkları bu suyu hastalıklı veya ağrıyan yerlerine sürmektedirler (Gültekin: 2004, 142). Yine Tunceli'de kült konusu olan bir su da “Ceviz Çeşmesi”dir. Suyu bol ve soğuk olan bu pınara gelen ziyaretçiler şifa ve dilek amacıyla çeşitli uygulamalar yaparlar. Yine Tunceli Haskar'ın mağarasındaki küçük su birikintisinden de insanlar su içmekte ve kötü kalpli kişilerin bu suyu içmeleri durumunda birikintinin olduğu oyuğun tekrar dolmadığına inanılmaktadır (Gültekin, 2004:148-149). Tunceli Pertek'te de su kültüründen dolayı çeşme ve akarsu kenarlarında tuvalet ihtiyacı gidermek günah sayılır. Pertek-Zeve köyündeki Sultan Hıdır türbesinin yanındaki çeşmenin suyu şifalı kabul edilir ve ziyaretçiler çeşitli hastalıklara şifa maksadıyla kullanılmaktadır. Ayrıca çeşmenin suyu türbenin olduğundan akıtıldığı taktirde yağmur yağacağına inanılır. Alkarısından çocuk ve anneyi korumak için de bu su ile yıkanmaları sağlanır (Canpolat, 2006: 60). Aslında Tunceli, yer-su inanışları açısından oldukça zengindir. Hozat ilçesindeki Sarı Saltık türbesinin bulunduğu dağın yamacındaki pınardan akan su da ziyaretçiler tarafından dilek ve şifa amacıyla kullanılır, kesinlikle amacının dışında kullanılmaz. Çeşmenin yanında mum yakmak için ayrıca yer de yapılmıştır. Kutsiyet atfedilen sular diğer kutsal unsurlar gibi halk tarafından amaçlarının dışında kullanımları yasak ve tehlikeli görülmekte, suların da buna müsaade etmediği ifade edilmektedir. Ancak bu kutsal mekânlar hakkında anlatılan menkıbeler çerçevesinde oluşan kurallara riayet edilerek temas sağlanmaktadır.

Kayseri-Kocasinan Höbek köyü camisinin altında kaynayan çıkan su (Ali Baba Suyu) Ali Baba'nın kerameti olarak kabul edilip tuvalet ve gusül temizliğinde kullanılmaz. Çünkü geçmişte bu zat, teşebbüs edenlerin rüyalarına girip helak etmekle tehdit etmiştir (Günay, vd, 1996: 24). Bazı yörelerde de bu durumda suların kurduğu motifi işlenmektedir. Kayseri-

Yahyalı Yeşilköy'de ziyaretlik olarak ifade edilen şelalede değirmen yapma ve boy abdesti alma teşebbüsü esnasında suyu kurumuş, bu fiillerden vazgeçilince normal haline dönmüştür. (Günay, vd, 1996: 68). Kayseri ve çevresindeki su kültürü: Kocasinan Mollahacı köyünde Dede suyu, Bünyan'da süt pınarı, dilek pınarı; Felahiye'de sıtma pınarı, Yahyalı'da Dede Pınarı vb. bu çerçevede değerlendirilebilir (Günay, vd.,1996: 22, 34, 35, 46).

Kayseri Yahyalı Varsak köyleri ile Adana-Feke'nin bazı köylerinde sütü olmayan veya az olan kadınlar, Balcıçakırı köyü Çavdarlı mezrasındaki süt pınarına gidip su içmek suretiyle sütlerinin arttığına inanırlar. (Gökbel, 1998: 93). Yine Adana, Antalya ve Aydın yöresinde yaşayan Varsaklar arasında ölünün yıkanması için suyun ısıtıldığı ocaktaki kazanın yerine bir ibrik su konur ve oraya şeytanın uğramaması için üç gün kaldırılmaz. Aydın'ın bazı bölgelerinde cenazenin yıkandığı yere bir bardak su konur, su orada üç gün kalır ve her gün bakılarak eksilmiş ise üstü doldurulur (Gökbel, 1998: 118). Burada su, kötü ruhları def eden ve insanları kötü ruhlardan koruyan bir unsur olarak değer görmektedir. Adana Karaisalı sınırları içinde bulunan "acı su" böbrek taşları ve mide rahatsızlıkları için; Adana-Feke sınırları içinde iki tane "içme" olup, mide, bağırsak ve nezle gibi rahatsızlıklar için kullanılır. Afyon sandıklı da çamurlu su vücuda sürülür (Varsaklardak su kültürü konusunda geniş bilgi için bkz: Gökbel, 1998: 147-150; Gökbel, 1998a: 268-270). Burada da kült konusu olan sularla temas sonucu hem sihri hem de tıbbi koruma sağlanmaktadır. Çünkü bu sularla bulunan kükürt vb mineraller tedavi sürecinde faydalı olmaktadır.

Diyarbakır-Çermik kalecik köyünde kutsiyet atfedilip mübarek görülen, Çarşamba ve Cuma günleri suyunun yeşil renkte aktığı söylenen bir çeşme bulunmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar bu suya iki Cuma bir de Çarşamba olmak üzere toplam üç kez gelip su alırlar, evlerinde bu suyla yıkanır ve bir kısmını da içerler. Yıkandıktan sonra namaz kılar ve çocuğunun olması için Allah'a dua ederler. Yine Çermik kalesinin kuzeyinde gelincik dağı ve Sinek Çayı tarafına bakan yerde yedi yılda bir bahar aylarında aktığı söylenen bir su vardır. Çocuğu olmayan hanımlar bu sudan alıp yıkanır ve yanındaki ağaca dilek tutarak çaput bağlar ve dua ederler (Kalyoncu, 2003: 8).

Başkurtlarda aileye yeni gelin katıldığında yapılan su serpmeye merasimine benzer uygulama günümüzde Urfa'da Karakeçili aşiretinde de gelinin çalışkanlığını ve misafirlere hürmetini göstermek için uygulanan bir ritüeldir. Uygulamaya göre; oğlan evi, akraba ve komşularına, gelinlerini suya götüreceklerini haber verir. Onlar da "gelin gelmiş çeşmeye gidiyormuş" diyerek ellerine birer bardak alıp çeşme başında toplanırlar. Yeni gelin, ne kadar hamarat, çalışkan ve yardımsever olduğunu göstermek için su dolu bakır testiyle gelen kişilerin bardaklarını sırayla doldurur. Oğlan evi de gayretli, girişken, hamarat bir geline sahip olmanın ve bunu köy halkına göstermenin gururuyla tumbek çalarak, oynayıp eğlenirler. Daha sonra her kes evine gider (Eker, 1999:111-112). Urfa-Suruç ve çevresinde

geceleyin nehirlerden görünmeyen zararlı varlıkların çıkabileceğine inanıldığı için geceleri nehirlerin kenarında tek başına oturulmaz ve yatılmaz. Ayrıca büyük nehirlerin her sene mutlaka bir can aldığına inanıldığı için nehirlerin kenarlarında dikkatli olunur. Yine Suruç yöresinde kutsal sayılan su ile yemin edilir. Zorunlu olmadıkça ayakta su içilmez, su temiz tutulur, kirletilmez, suyu kirletenin çarpılacağına inanılır. Ayrıca birine iltifat edilirken “su gibi aziz ol” denilir. (Atmaca, 2006: 52-53). Yine Urfa’da Hz. İbrahim’in ateşe atıldığı gölün kaynağında beyaz bir balığın yaşadığına da inanılır. Allah’tan dileği olan kişiler, üzerinde ayetler yazılı olan kağıtlara dileklerini yazarak bir miktar şeker ile birlikte balıklı göle atarlar. Yöre halkının inancına göre, gölde bulunan akbalık gelip bu şekerleri yiyecek ve dilekte bulunan kişilerin dileklerini kabul edecektir (Karakaş,1996: 128). Ayrıca Hz. İbrahim’in makamının bulunduğu yerdeki çeşme ve gölün çevresindeki diğer su kaynakları şifa ve dilek amacıyla kullanılır.

Bingöl ve Tunceli yöresinde de gelin eve getirilirken ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçilir. Dere veya ırmak kurumuş olsa da bu davranış yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin, kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getireceğine inanılır. Ayrıca Diyarbakır ve Urfa çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan ırmaklara ve su kuyularına kurban kanı akıtılır. Böylece onların kurumaması sağlanmaya çalışılır. Dede Korkut’ta da suların kurumaması için dua edildiği ve kanlı kanlı akan su motifleri belirtilir. Burada su iyisine çeşitli şekillerde sunulan saçı ile onun rızası kazanılarak kuruyan dere veya kuyuların canlanması sağlanmaya çalışılır (Ergin, 1971: 132, 202; Kalafat, 1990: 44). Bir takdime olarak Kazak adetlerine göre bir ırmağı ilk geçen suya bir şey atmalı, (İnan, 1987: I/492). Avarlar, Çuvaşlar, Kırgızlar ve Yakutlarda da çeşitli nesnelere beraber suya da saçı uygulamasının yapıldığı belirtilir (Günay-Güngör, 1998: 67).

Mardin’de Nisan ayının ilk yağmur suyunu içenlerin yılan tarafından sokulmayacağına inanıldığı için su toplanıp bir kaba konur ve eve gelen misafirlere ikram edilir. Elazığ’da, yapılan bir büyüün bozulması için, Harput’ta eski Tabakhane’ye gidilir. Kendilerine büyü yapılan kişi, tabakhanedeki üç ayrı su birikintisine üçer kere daldırılıp çıkarılır. Böylece büyüün bozulacağına veya etkisinin ortadan kalkacağına inanılır. Kars’ta suyun fazla kaynaması, uğursuzluğa delalet eder. Fazla kaynayan suyun cinleri azdıracağına inanılır. Bitlis’te cenaze çıkan evin bütün suları o gün dışarı dökülür. Bu uygulamanın ölü evinin hayırına olacağına inanılır (Kalafat, 1990: 45). Kars, Muş, Ağrı, Bitlis’te muska okunur suya atılır ve su ile yıkanmak suretiyle büyüün bozulacağına inanılır. Kars’ta ve Arpaçay’da, birbirini seven erkek ve kızın aynı anda ırmağa taş atmaları durumunda evleneceklerine veya dileklerinin gerçekleşeceğine inanılır (Kalafat, 1990: 45-46). Ayvalık’ta su yollarında ve suyun döküldüğü lavabolarda cinlerin yaşadığına inanılır. Buralara herhangi bir sebepten

dolayı su dökülmeden önce “bismillah” yahut “destur” denilir. Aksi halde iman sahibi cinlerin kaynatılmış sudan zarar görmeleri halinde, suyu dökene veya ailesine “musallat” olup zarar vereceklerine inanılır. Yine Ayvalık yöresinde ölü evinde ve komşu evlerde, ölümün gerçekleşmesi ile beraber, evlerdeki testi ve benzeri su kapları “Azrail kılıcını yıkamıştır” inancıyla dökülür (Çobanoğlu, 1993: 297). Malatya yöresinde de hava karardıktan sonra kutsal pınarların çevresini cin ve perilerin sardığını, besmele çekilmeden yaklaşan insanların çarpılacağı inancı vardır. Yine Anadolu’da gece bir kapla dışarı su dökene perilerin çarpacağına inanılır. Bu inanış, kötü cinlerin geceleri dolaştığı, insanlara zarar vermek için fırsat kolladıkları düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Eyuboğlu, 1998: 184). Tabii bu tür inanışların şehir ortamından ziyade köy ortamlarında geçerliliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Günümüzde Anadolu’da su kültürüne bağlı olarak, suyun temiz tutulması inancı devam etmektedir. Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu halen bu kültürlerin yaşamasında etkili olmaktadır. Ağrı ve Kars’ta ilkbahar’da yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, “ağırlığım, kirliliğim, kelliğim, keçeliğim bu suya” diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır. Yine Kars’ta yedi ayrı çeşmeden su toplayıp sabah ezanından sonra onunla banyo yapan genç kızın kısmetinin açılacağına inanılır (Kalafat, 1990: 45). Su kültürüne bağlı olarak Urfa yöresinde sabah erken kapı önüne su dökülürse evin rızkının artacağına inanılır. Tunceli yöresinde ise Munzur çayı ve kutu deresi kutsal sulardan sayılır ve halk Munzur’un gözelerinin başında kurban keser (Kalafat, 1990:46).

Yörükân, Tahtacıların su ve sabun kullanmasını pek sevmediklerini, odunculukla meşgul olan ve göçebe hayat yaşayanların su ile taharet olmadıklarını ancak son zamanlarda bazı köylerde bu adetin ortadan kalkmaya başladığını ifade etmektedir. Günümüzde de Alevi ve özellikle tahtacılar arasında su kutsal bir unsurdur. Kerbela’da şehit edilen imam Hüseyin ve arkadaşlarının susuzluktan kıvrınmaları¹⁰, onların hatıralarında çok canlı bir şekilde yaşamaktadır. Su orucu tutma, suyu idareli kullanma, cem ayinlerinde kutsal amaçla dedenin ve erenlerin eline az miktarda su dökme, ocağa su serpme; kötü amaçla ise mümkün olduğu kadar hiç su kullanmama, bu zümrenin suya gösterdikleri büyük saygının ve çekinmenin bir ifadesidir. Onlar için su, Orta Asya’dan bu yana kutsaldır. Ayrıca bu geleneğe bir de İslami gerekçe eklemek suretiyle suya olan saygıları, amacın dışında su harcamayı engelleme şekline dönmüştür. Aleviler için dağ, tepe, taş ve yarlar arasında akan, sızan su ve membalar kutsal olup buralar da kutsal ruhlar bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu mekânlara niyaz

¹⁰ Bu motif Dede Korkut’da: “...Hasan ile Hüseyin’in hasreti su, Bağ ve bostanın ziyneti su, Ayişe ile Fatma’nın bakışı su...” şeklinde geçmektedir.

etmeden geçmediklerini ifade etmektedirler. Ayrıca Hızır ile İlyas'ın bir su kenarında buluşacağına inanırlar (Yörük, 1998: 292). Benzer şekilde inanışlar Anadolu'daki Sünni toplumda da görülmektedir. Yine Tahtacıların, ölünün hayatta ihtiyacı olan şeylerle beraber kabrinin içine su bıraktıkları da belirtilmektedir (Yörük, 2006: 62).

Erzincan Kemaliye Ocak köyü Alevileri arasında suya tükürmek veya başka şekilde kirletmek günah olarak ifade edilir. Alevilerde Cem törenlerinde süpürgecinin meydanı süpürmesinden sonra su dağıtan kişi dededen başlayarak herkese üçer damla el suyu dağıtır. Bu su ile sadece iki elin üç parmağı ıslatılır. Ocak köyü Alevileri el suyunu Tarikat abdesti olarak nitelendirirler (Yılmaz, 2008: 43). Ankara-Gölbaşı ilçesinde, cenazenin defninden sonra mezarın başına testi ile su bırakıldığı ve cenaze evinde olan bütün suların döküldüğü anlatılır. (Polat, 1999: 26).

Anadolu'da su kaynakları ve göllerle ilgili olumlu ve olumsuz olmak üzere inanışlar da vardır. Olumlu olan inanışa göre; gece gizlice ay ışığında, gölgede yıkanan kimselerin Ay gibi parlak olacakları; olumsuz olan inanış ise, geceleri cinler, peri kızları göllerde yıkandıkları için geceleri göllere girmenin iyi olmadığı şeklindedir. Bu inançlara uymayan kimseleri, özellikle genç kız ve erkeği perilerin çalacağına veya çarpacaklarına inanılır (Eyuboğlu, 1998: 62). Bu inancın oluşmasında insanların psikolojik korkularının etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Günümüzde Azerbaycan'da "Ahir Çarşamba" günü Azeri kızlar; kismetlerinin açılması ve kismetinin kim olduğunu öğrenebilmesi için su ile ilgili inanışlara sahiptirler. Bu amaçla suya yüzük atılır veya rüyada elinden su içtiği kişinin onun kismetini sayılacağı şeklinde düşünce hâkimdir. Ayrıca; kötü rüya suya anlatılır, kaynar suyu gece yere dökmezler ve korkan kişiye su içirilmesi şeklindeki inanışlar Azeriler arasında oldukça yaygındır (Arık, 2005: 125). Ayrıca Büyük ırmakları geçen kimselerde sihri bir kuvvetin bulunduğu eski Türklerin inandığı ifade edilir. (İnan, 1987: I/ 493). Anadolu'da, rüyada su görmek aydınlık olarak düşünülür (Yalman, 1977: I/ 63). Yine Azerbaycan dini folklorunda suların yaşadığı ve akmak suretiyle hayatlarını sürdürdüklerine inanılır. Onlara göre; suyu durdurmak, onu öldürmek demektir. Ölü suda balık olmaz. Bu, Tanrı'nın sulara verdiği bir özellik sayılmaktadır. Ev, bahçe, su ve dağın her şeyin bir iyesi bulunmaktadır. Bunların içinde en ulusu "su iyesi"dir. Buralara girip çıkarken veya bir şey alırken "iye"ye selam vermek gerekir. Selam, sesli veya sessiz verilsin bunu mutlaka "iye"nin duyduğu kabul edilmektedir. Şayet selam verilmezse "iye"nin zarar verebileceğine inanılmaktadır (Arık, 2005:123-124). Yine Azerbaycan'da halk arasında yılın değişimi sırasında; bir yumurta ve bir kırmızı bir de kara kalem suyun kenarına bırakılarak niyet tutulur. Şayet yumurtanın üzeri kırmızı kalemle işaretlenmiş ise niyetin gerçekleşeceği; kara kalemle işaretlenmiş ise gerçekleşmeyeceği şeklinde yorumlanır. Yine yılın ilk sel suyundan içenin şifa bulacağı ve bir daha hasta olmayacağına inanılır. Ayrıca Azerbaycan'ın bazı yerlerinde kadınlar

dertlerini, sırlarını ve rüyalarını suya anlatırlar. Azerbaycan'da dualar, etkili olması için bazen ırmakların kenarında diz çökerek yapılır. Yine Azerbaycan'da dilek sahipleri suya yalvarır ve ırmakların nurundan yardım isterler. İlkbaharda akarsularda yıkanırken, anneler bebeklerini yıkarken dua şeklinde tekerlemeler söylerler. Bu tekerlemelerde kötülüklerin sularla birlikte akıp gitmesi, suların kötülükleri götürmesi istenir. (Arık, 2005: 124-125).

Günümüzde Kırgızlarda çocuğu olmayanlar; kutsal yer, türbe, su (Abşırata, Cılısu...) vb yerlere sığınır. Ayrıca çocuğu olmayan kadınlara imam tarafından okunan su veya çay içirilir. (Polat, 2005: 66-67) Yine Kırgızlar, Çocuğu yıkadıkları suyu temiz ve kuru bir yere dökerler, eğer akarsuya veya nemli bir yere dökerlerse çocuğun hastalanacağına inanırlar (Polat, 2005: 99). Anadolu'da; cin ve muska işleri ile uğraşan kişiler, bir tas suya para atılması suretiyle kişi hakkında bilgi verir ve musallat olan kötü cinleri su vasıtasıyla görüp bağladıklarını söylerler ve o sudan bir kısmını cinlere maruz kalan kişinin yüzüne serperler. Yine Anadolu'da insanları etkilemek için yapılan çeşitli muskalar suda bir süre bekletilip çözüldükten sonra kişiye suyu içirilir. Ayrıca kendilerine muska yapılan kişiler, buldukları muskaları suya koymak suretiyle bozduklarına ve etkisini yok ettiklerine inanırlar. Burada su iyesinin araç olarak kullanıldığı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak su kültü, çeşitli coğrafyalarda, farklı kültürlere mensup toplumlarda görülen bir inanış olmakla beraber Türk toplulukları arasında ortak bir kült unsuru olarak görülmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız Anadolu'daki su kültü, İslam öncesi Türk kültüründe mevcut olan yer-su inanışlarının daha sonraki dönemlere yansıyan biçimleri olarak görülmektedir. Her dönemde bu inanışlar farklı toplumların dini, kültürel ve coğrafi özelliklerini kendi bünyesinde barındırmıştır. İslam öncesi Türk inanışları, İslam ile beraber Müslüman Türk toplumunun manevi hayatında etkisini devam ettirmiştir. Bazı durumlarda bu inanışlar İslami motiflerle kendisine yer aramış ve etkili olmuştur. Anadolu'daki su kültürünün uygulamalarında bunu canlı bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Özellikle birçok suyun zezem veya bazı sahabe, evliya vb dini şahsiyetlerle irtibatlandırılması buna örnek teşkil eder. Ayrıca kutsallık atfedilen suların kaynağı, çıkış şekli ve yeri kutsiyet atfedilmesinde belirleyici olmakta ve bu çerçevede kült oluşmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde su kültü; dilek pınarı, süt pınarı, sıtma pınarı, dede suyu vb isimlerle etkisini sürdürmektedir. Bu suların bir kısmının yerden ilginç bir şekilde çıkması, zezem'in ortaya çıkışındaki motifleri taşımaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde su kültüne bağlı olarak pınar, çeşme, nehir ve göl şeklinde kutsiyet atfedilen unsurlar mevcuttur. Ziyaretçilerin su kültüne konu olan unsurlarla (içmek, yıkanmak, kurban sunmak, para ve yiyecek-içecek saçmak vb. şekillerde) teması, çoğu zaman su ruhlarıyla yakınlaşma, bütünleşme ve her türlü sıkıntıları için onlardan yardım alma amaçlarını taşıdıkları

kanaatindeyiz. Günümüzde Anadolu'da kutsal görülen sular maddi ve manevi rahatsızlıklar için farklı kültür ve yaş seviyesindeki insanlar tarafından da kullanılmaktadır. Hatta son yıllarda bu tür inanışlara ilgide bir artışın söz konusu olduğunu da söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- ALBAYRAK, Ali, 2007; *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Eski Türk Dini*, Elazığ.
- ARAZ, Rıfat, 1995; *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara.
- ARIK, Durmuş, 2005; *Azerbaycan Türklerinin Dini Tarihi ve Halk İnanışları*, Ankara.
- ATMACA, İlhami, 2006; "Suruç ve Çevresinde Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", F. Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- BEŞEVLİYEV, V. 1945; "Proto-Bulgar Dini" (Çev: T. Acaroğlu), Belleten, C. IX, Nisan, S. 34.
- BORATAV, Pertev Naili, 1994; *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul.
- BULUÇ, Sadettin, 1993; "Şaman" *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., C. XI, İstanbul.
- CANPOLAT, Mehmet, 2006; "Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları", Fırat Ün. Sos. Bil. Enst., (Yüksek Lisans Tezi) Elazığ.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, 1993; "Türk Kültür Tarihinde su Kültü", *Türk Kültürü*, S.361, (Mayıs)
- EBERHARD, Wolfram, 1947; *Çin'in Şimal Komşuları*, Ankara.
- EKER, Gülin Öğüt, 1999; "Karakeçili Aşiretinde Eski Türk İnançlarının İzleri", Türk Kültüründe Karakeçililer, *Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (3 Haziran 1999 Urfa) Ankara.
- ELİADE, Mircea, 1991; *Kutsal ve Dindışı*, (Çev: M. Ali Kılıçbay), Ankara.
-, 1992; *İmgeler, Simgeler*, (Çev: M. Ali Kılıçbay) Ankara.
- ESİN, Emel, 1978; *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, İstanbul.
-, 2001; *Türk Kozkolojisine Giriş*, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, 1971; *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, 1998; *Anadolu İnançları*, Anadolu Üçlemesi-I, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, 1989; *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Haz: Yalçın Tokar), İstanbul.
- GÖKBEL, Ahmet, 1998; *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*, Ankara.
-, 1998a; "Varsak Türklerinde Yer-su İnanışlarının İzleri" *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, (Sempozyum 08-09 Kasım 1996), Ankara.
- GÜLTEKİN, Ahmet Kerim, 2004; *Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü*, Ankara.
- GÜNAY, Ünver-Harun Güngör, vd., 1996; *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri.
- GÜNAY, Ünver-Harun Güngör, 1998; *Türk Din Tarihi*, Kayseri.
- GÜNDÜZ, Şinasi, 1995; *Sabîiler, Son Gnostikler*, Ankara.
- Hacı Bektaş-ı Veli, 2007; *Makalat*, (Haz: A. Yılmaz, M. Akkuş, A. Öztürk), Ankara.

- İBNİ NEDİM, 1994; Muhammed b. İshak, *el-Fihrist*, (Ed: G. Flugel), Beyrut.
- İNAN, Abdulkadir, 1976; *Eski Türk Dini Tarihi*, Ankara.
-, 1987; *Makaleler ve İncelemeler, I*, Ankara.
-, 1991; *Makaleler ve İncelemeler, II*, Ankara.
-, 2000; *Şamanizm*, Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim, 1980; *Eski Türk Dini*. Ankara.
- KALAFAT, Yaşar, 1990; *Doğu Anadolu'da eski Türk İnançlarının izleri*, Ankara.
- KALYONCU, Halil, 2003; "Diyarbakır ili Çermik İlçesi Yaygın Halk İnanışları", Fırat Ü. Sos. Bil. Ens, Yüksek Lisans Semineri, Elazığ.
- KARAKAŞ, Mahmut, 1996; *Şanlı Urfa Evliya ve Alimleri*, Şanlı Urfa.
- Kaşgarlı Mahmut, 1998; *Divanü Lügat-it-Türk*, (Çev: Besim Atalay, Ankara.
- OCAK, A. Yaşar, 1993; *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul.
- OYMAK, İskender, 2002; *Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yeri*, Malatya.
- ÖGEL, Bahattin, 1971; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul.
-, 1978, *Türk Kültür Tarihine Giriş, III*, Ankara.
-, 1993; *Türk Mitolojisi, I*, Ankara.
- ÖKSE, A. Tuba, 2006; *Eski Önasya'da Günümüze Yeni Yıl Bayramları, Bereket ve Yağmur Yağdırma Törenleri*, Bilig, Kış/2006, S. 36.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, 1995; *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul.
- POLAT, Yusuf, 1999; "Gölbaşı İlçesi Halk İnanışları ve İnanç Coğrafyası", F. Üniversitesi İlahiyat Fak. Lisans Tezi, Elazığ 1999.
- POLAT, Kemal, 2005; *Beşikten Mezara Kurguz Türklerinde Gelenek ve İnançlar*, Ankara.
- RADLOFF, Wilhelm, 1976; *Sibiryadan Seçmeler*, (Çev: Ahmet Temir) İstanbul.
- ROUX, Jean Paul, 1994; *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev: Aykut Kazancıgil) İstanbul.
- TANYU, Hikmet, 1986. *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnançları*, İstanbul.
-, 1987; *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara.
- TURAN, Osman, 1994; *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul.
- YALMAN, Ali Rıza, 1977; *Cenupta Türkmen Oymakları, I* (Haz: Sabahat Emir), Ankara.
- YILMAZ, Şaban, 2008; "Hıdır Abdal Sultan Tekkesine Bağlı Ocak Köyü Halk İnanışları", Fırat Ü. Sos. Bilim. Enst, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, 1998; *Tahtacılar, Anadolu'da Aleviler ve Tahuacılar*, (Haz: Türkan Yörükkan) Ankara.
-, 2006; *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm*, İstanbul.